

שירה על הנס לשעה או לדורות

א

תנו רבנן: מ"ח נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה, מאי דרוש וכו' ומה מעבדות לחרות אמרינן שירה, ממות לחיים לא כל שכן (מגילה י"ד, א).

והנה נחלקו בדבר מרן החת"ס ז"ל ומרן הנצי"ב ז"ל, מר סבר — החת"ס — דק"ו זה כחו יפה לקביעת שירה לדורות (שו"ת יר"ד סי' רל"ג), ומר סבר — הנצי"ב — דק"ו זה אינו אלא לשעת־הנס, ואילו לדורות הדבר תלוי בתקנת חכמים, ואם תקנו הרי דינה של שירה זו אינו אלא מדרבנן (העמק שאלה, סי' כ"ו).

ולכאורה יש להביא ראיה לדעת החת"ס מהא דאריב"ל נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס (מגילה ד', א) ופירש"י שאף על הנשים גזר וכו'. ומשמע שסברה זו מספיקה לחייבן לדורות, ואילו לשיטת הנצי"ב הרי אין כחו של טעם זה יפה אלא לחייבן בשעת־הנס, ואילו לדורות מנלן?

אולם זה ניתן לידחות, דאמר לך הנצי"ב: כשם שקבעוה מדבריהם לדורות ביחס לאנשים, אע"ג דמדאו' נתחייבו רק בשנה ראשונה. הוא הדין ביחס לנשים, אע"ג שמטעם שאף הן היו באותו הנס נתחייבו מדאו' רק בשעתם, קבעו להם חכמים אח"כ חיוב לדורות מאותו טעם גופו.

אולם נלענ"ד להביא ראיה מפורשת לדעת החת"ס, מהא דאמרינן במגילה ז', א' ואצטריך למכתב בכל שנה ושנה וכו', ואם כדעת הנצי"ב דאלמלא תקנו חכמים קריאת המגלה לדורות, לא היה שום חיוב זכרון הנס, הרי אצטריך לגופיה, לעצם קביעת הקריאה לדורות. משא"כ לחת"ס ניתא, שזו אין צורך לאשמועינן, שהרי כך הוא דינה של כל שירת־נס להקבע לדורות, ואייתר לן כל שנה ושנה לדרשא. וכן מסתייעת דעת החת"ס ממה שכתוב במגילת תענית פרק י"ב: ומה

גאולת מצרים שלא נגזרה גזירה אלא על הזכרים בלבד וכו' גאולת מרדכי ואסתר וכו' עאכו"כ שאנו חייבים לעשות אותם יום־טוב בכל שנה ושנה. אולם מחוץ שעיקר הלמוד כאן הוא רק ביחס ליר"ט ולא לקביעת שירה, הרי אין ספק דקל וחומר זה אינו אלא אסמכתא בעלמא, דאם ק"ו גמור הוא נילף ממנו שבעה ימי־פורים, וכן נילף ממנו גם איסור מלאכה, וא"כ מ"ט „מלאכה לא קבילו עלייהו" (מגילה ה', ב) ? ועיקר הק"ו בגמרא דילן הוא משירת הים — וכמו שכתב רש"י, [ולדורות נקבע הלל במקום השירה], ושפיר יש ללמוד משם בק"ו למקרה דומה.

והנה עיקר ראיתו של הנצי"ב היא ממה ששלחה אסתר לחכמים ובקשה מהם „קבעוני לדורות" ולא נענו לה חכמים עד שמצאו רמז במקרא (מגילה ז', א), ואילו את הק"ו לא זכרו כלל, וע"כ לא היה כחו יפה אלא לשעתו ולא לדורות.

ומלבד מה שכתבנו בדחית הראיה בה „תורה והמדינה“ קובץ ב' עמ' ק"ה, יש להוסיף בזה מה שמצאתי בקדושת לוי דמפרש שלדורות היה נקבע הנס גם לולא בקשה, אלא שאלמלא בקשתה היה מצרפים את הנס לנסי חג הפסח, שכן מפלתו של המן ותלייתו בפסח היו, ועיקר בקשתה היתה לקבוע למאורע זה יום מיוחד, וכפי שנקבע אחר כך, [ובזה יבואר מה שאמרו בריש מגילה, ור"ש בר-אבא מ"ט לא אמר מכימים, אמר לך ההוא לדורות הוא דכתיב ופירש"י כלומר יעשו לדורות י"ד וט"ו כאשר היה בימי הנס, ולכאורה למה צריך לזה פסוק מיוחד, אלא שרצו לומר בזה שגם לדורות יחוגו ימי הפורים בימים אלו ולא יצרפום לחג הפסח].

עוד מצאתי בחידושי אגדות למחרש"א, מגילה ז', א: דמקו"ח יש ללמוד רק חובת אמירה — „אומרים שירה“ — „אבל לקובעה בין הכתובים ליכא למילף מק"ו, אי לאו הני קראי". ודברי המהרש"א רמוזים בקצור נמרץ בדברי הרמב"ן בהשגות לספר המצוות, שורש ב', סוף אות ל"א: „והוקבעה חובה לדורות, אלא שסמכו על חיובה בק"ו הוזה ועל כתיבתה מן הרמז שמצאו כתוב זאת זכרון בספר". וב„התורה והמדינה“ שם כתבתי בתירוץ השני, שמן הק"ו יכולים ללמוד רק דין שירה, והיינו הלל שנקבע לדורות כשירת הודיה על הנס, ואלמלא בקשתה היו קובעים הלל לדורות [וזה אליבא דמאן דאמר קרייתא זו הלילא, דפסק הרמב"ם כוותיה], והיתה בקשתה של אסתר „קבעוני לדורות“ היינו לקבוע קריאת מגילתה במקום הלל, ודבר זה לא ניתן כלל ללומדו מהך ק"ו, דממנו ילפינן רק חובת-שירה שהיא הלל, ואילו קריאת-מגילה במקום הלל, זו מנלן?

ולסברא זו מצאתי און לי בדברי מרן החתם-סופר עצמו בשו"ת אר"ח סי' קצ"ב — בתשובתו למהר"י אסאד ז"ל — שהסביר הטעם שהיה קשה לחכמים לקבוע קריאת המגילה לדורות „משום שאין להוסיף זכירות שם עמלק וורעו בתורה ברבים בכל שנה ושנה — והיה קשה בעיניהם מעיקרא — עד שמצאו רמז". והשתא הדברים ברורים שלא היה כאן מקום כלל להזכיר את הק"ו לגבי עצם קביעת שירה לדורות, כיון שעל זה לא נסב הדיון כלל, שעיקר הדיון לא היה אלא על קביעת מגילה במקום הלל, וסלקא לה עיקר ראייתו של הגאון הנצי"ב ז"ל.

ושם הבאנו ראיה נוספת לנצי"ב מלשון רש"י בתענית כ"ח, ב, ד"ה מנהג וכר, „אבל הלל דחנוכה וכר כדאורייתא דמי", ואילו לחת"ס הנה דין הלל בחנוכה הוא מדאר' ממש. אולם גם ראיה זו אפשר לדחותה, דהן אמנם שהריטב"א בחי' למגילה י"ד פירש דגם חנוכה למדנוה מהך ק"ו, אולם אפשר לומר שרש"י לא הזכיר כאן את הק"ו ובסס את ההלל של חנוכה רק על תקנת הנביאים, משום דס"ל דלא היתה שם גאולה ממות לחיים אלא מצרה גדולה בעלמא, ושפיר אין בחנוכה דין הלל מדאר' ממש.

ולכאורה יש להביא ראיה לשיטת הנצי"ב מזה גופא שהוצרכו נביאים לתקן אמירת הלל לדורות וכמו שפירש"י שם בפסחים קי"ז, א: כגון חנוכה, ואם דין שירה לדורות הוא מדאר' מק"ו, איכ' תקנת נביאים למה היא באה? ועל כרחך הק"ו כחו יפה רק לשעתה, ובאה התקנה וקבעה הדבר לדורות, ולפי"ז שפיר הזכיר רש"י בתענית רק תקנת נביאים, דאפילו תימא כריטב"א דמתחלה היה שם ק"ו דממות לחיים, הרי ק"ו זה לא היה כחו יפה לדורות.

אולם זו אפשר ליישבה גם לשיטת החת"ס, דלעולם אימא לך דעצם אמירת

שירה היא מק"ו, ברם שירה זו לא היתה קבועה, ובאו נביאים ותקנו שתהא שירת הלל שירה קבועה לדורות כשירת־נס, ומדויק מאד הלשון: „נביאים שביניהם תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק וכו' ולכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן“.

וכן אפשר לתרץ לשיטת הריטב"א דנר חנוכה אף הוא נלמד מק"ו, אם כן היינו מסתפקים בהדלקת נרות גרידא בחנוכה, ולא היינו אומרים הלל, ולכן הוצרכה תקנת הנביאים לקביעת אמירת ההלל, ושפיר לא הזכיר רש"י בענין הלל של חנוכה את הק"ו אלא את תקנת הנביאים.

ברם, נראה כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, ופולוגתא דא תליא באשלי ברבבי, ועיקרה ביסוד ענין זכרון־נס ע"י שירה והלל, אם הוא מדין הודאה או מדין שבח.

דהנה חזינן: אדם שנעשה לו נס, אינו חייב לברך „הגומל“ אלא פעם אחת, ואילו ברכת „שעשה לי נס“ חייב כמה פעמים, ואפילו יוצאי יריכו מברכים (א"ח סי' ר"ח סעי' ד'). ומאי בינייהו? אלא שהראשונה ברכת־הודאה היא והאחרונה ברכת־שבח. ולמדנו מכאן שהודאה היא חד־פעמית ואילו שבח לעולם ואפילו לדורות. והנה מצינו ברש"י שבת כ"ד, א, ד"ה מה תפלה וכו' „דהא כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה“, ואפשר דס"ל דהוא הדין ימיה־פורים, עיקרם להודאה נתקנו. [וצ"ע מרש"י מגילה ד', א, ד"ה יזמרך כבוד וכו' עיי"ש, ויש ליישב].

ולעומת זה מצינו ברמב"ם פ"ד מהל' חנוכה הל' י"ב דנקיט לתרווייהו: „כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודאה לו על הנסים אשר עשה לנר“ [וכן הלשון בשאילתות דרב אחאי, שאילתא כ"ו: לאדווי ולשבוחי]. וביחס לפורים, מפורש בהקדמתו של הרמב"ם לידו החזקה, בסוף מנין המצוות: „וצוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקב"ה ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועתנו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה ומי גוי גדול אשר לו אלקים וגו'“. [ועיין במאמר העיקרים לרמח"ל: „ואולם אפשר שיעשה נס להודיע אמתת השגחתו ויכלתר“].

ולפי זה ניתן לומר, שלשיטת רש"י דעיקר זכרון־נס מדין הודאה הוא, אין עיקר חיוב שירה לדורות, דהודאה אינה אלא לשעתה, ורק חכמים תקנה לדורות. ואילו לרמב"ם דעיקר זכרון־נס מדין שבח הוא, הרי עיקרו לשעתו ולדורות — כדי להודיע לדורות הבאים“.

[ואם אמנם אין לבסס דעת החת"ס על שיטת הרמב"ם, דלרמב"ם כל עיקרו של הלל אינו אלא מדרבנן, אולם לשיטת בה"ג דהלל דא"ו הוא, הנה אם נפרש שדין הלל עיקרו לא לשם הודאה הוא אלא לשם שבח, שפיר אפשר להסתייע משיטת הרמב"ם דשבח זה דינו לדורות].

ומצאתי שהגאון הנצי"ב ז"ל אף הוא עמד על יסוד החילוק, בביאורו הכללי הקצר לנס־פורים (נדפס בהעמק דבר, שמות, אחרי מגילת אסתר): „כשנעשה הנס, נקבעו לדורות ימי הפורים האלה, לא בשביל תודה לד' על הגאולה, דזה אינו עפ"י דין אלא בשעת הנס, כמו שכתבתי בפ' בא, י"ב, כו, אלא כדי להשריש בלבנו כח ההשגחה עלינו בהליכות הטבע גם כן“, אלא שלדעתו אף טעם זה עיקרו מדבריהם הוא, ואילו לפי מה שכתבנו בדעת החת"ס טעם זה גופו מדא"ו הוא.

ונלע"ד דבחילוק זה שבין הודאה לשבח תליא הא דמספקא לי' בהגהות אשרי פ"ק דמגילה, אם פרסומי ניסא דמגילה צריך דוקא עשרה גדולים או סגי בקטנים. דאם דינה של מגילה דומה לברכת-הודאה — ל"ברכת הגומל" — הרי שנינו בפרק הרואה (ברכות נ"ד, ב) שצריכים עשרה. אולם אם עיקרה דומה לברכת-שבח, הרי ברכה זו "שעשה לי נס" — אינה צריכה עשרה, ופרסומי ניסא בכל דהו סגי. (ועפ"ז נראה לבאר גם פלוגתא דרבוותא אם ברכת "אשר ברא" צריכה עשרה (ר"ז, פ"ק דכתובות) והיינו שנחלקו אם גם היא כלולה בברכת-כתנים או אינה אלא ברכת-שבח, כלשון רש"י כתובות ח', א, ד"ה משמח וכו' שבה שמשבח להקב"ה שברא וכו').

ב

בירחון "קול תורה" (ניסן—אייר, תש"ט) הקשה הרב מהרי"מ אהרנברג שליט"א על החת"ס, איך למד מק"ו דמגילה י"ד, א', דאף בנס של עיר ומדינה עושים יו"ט, והרי עד כאן לא שמענו אלא בנס של כל ישראל כמו ביציאת מצרים ופורים, אבל בנס של עיר ומדינה — זו מניין לן? והרי מצאנו שרבינו תם מחלק לענין אמירת הלל בין נס של כל ישראל לנס-רבים כל שאינו בכינופיא דכל ישראל. וכבר כתבנו בהתורה והמדינה (ב' עמ' קט"ו) שדין הלל מיוחד הוא שכך היתה עיקר תקנתם של נביאים, ואילו זכרון-נס דינו כדין ברכת נס, ובזו לא מצאנו חילוק בין רבים ליחיד. תדע: דין ברכת הנס מיתרו למדנוה שאמר ברוך ד' אשר הציל, והיינו ברכה על נס-של-כל-ישראל, ובכ"ז למדו שם בגמ' (ברכות נ"ד, א) דגם יחיד חייב לברך על ניסו. ועל כרחק: נס היחיד או היחידים חמור הוא להם כנס-כל-ישראל לכל ישראל.

ובאמת לא הזכיר כלל החת"ס דין אמירת הלל לעיר או מדינה, ולדעתו החיוב מדאי' הוא במקרה זה רק "לעשות שום זכר לנס אבל איכות וכמות הזכרון ההוא הוא מדרבנן" ואפשר אפילו "לעשות שום זכר קצת ולכל הפחות לאסרו בהספד ותענית" (שו"ת או"ח סי' ר"ח). ולפי'ז כוונתו היא: דהך ק"ו דמגילה י"ד, א, אמור באמת בנס של כל ישראל, ובכה"ג אומרים שירת-הלל — או מגילה במקום הלל — לדורות, ואילו בנס של עיר ומדינה אם גם לא שייך לקבוע הלל לדורות, הרי לכהפ"ח למדנו משם שיש חיוב קביעת זכרון אחר ואפילו זכרון כל דהוא, הכל לפי הכמות והאיכות.

ולדעתו נראה שלא מצינו כלל דין הלל ביחיד, בעיר או במדינה, לא לדורות ואף לא בשעת הנס, כי כאמור דין הלל לא תוקן מעיקרו אלא בנס של כל ישראל [וכן משמע מלשון המאירי בפסחים קי"ז, א, שכתב: "כל יחיד שאירעתהו צרה ונגאל ממנה, רשאי לקבוע הלל לעצמו באותו יום בכל שנה, אלא שאינו מברך עלי' משמע ג"כ שאין חיוב הלל כלל ביחיד וכנראה אף לא בשעת הנס] ולעומת זה סובר החת"ס שעצם זכרון-נס לדורות חובתו גם על היחידים, עיר או מדינה.

ג

ומצאתי שחילוק זה בין נס-יחידים לנס-כל-ישראל משמש לו לגאון המופלא הגר"י רוזין זצ"ל מדווינסק, כדעה שלישית מכרעת באותו דין עצמו שנחלקו בו

החת"ס והנצי"ב: "תקנת נביאים בנס של כל ישראל לומר [הלל] זה לעולם ביום שהיה בו הנס, והבה"ג ס"ל דזה מן התורה, וביחיד — לומר רק באותה שעה שהיה הנס, דגם יחיד אומר הלל על הנס, רק ההבדל כמו שכתבנו: דציבור לעולם, וביחיד הוא רק בזמן ובשעה שהיה נס". (צפנת פענח מהדו"ת, ח"א, דף ס' ע"ב).

ועל פי דבריו יבוארו ויובנו דברי הרמב"ן (הובאו בר"ן ריש מגילה): "כשצוה אחשורוש להשמיד להרוג ולאבד, היו הפרושים והעיירות שאין להם חומה סביב בספק סכנה גדולה. שלא יעלו עליהן אויבין, יותר מהמוקפין חומה. וכשנעשה הנס עשו כולם יום־נוח ומשתה ושמחה. — וזה היה בשנת הנס לבד. ולאחר מכאן, בשנים הבאות, עמדו פרושים ונהגו מעצמן לעשות י"ד שמחה ומשתה וי"ט, אבל מוקפין לא עשו כלום, לפי שלא היה הנס גדול כפרושים — ולאחר זמן שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו סמך מן התורה, עמד מרדכי ובית דינו וראו דבריהם של פרושים, שראוי הנס הזה לעשות לו זכר לדורות, וקבעו אותו על כל ישראל, שכולם היו בספק [הסכנה] וראו להקדים פרושים למוקפים מפני שניסם היה גדול".

ושעור הדברים כך הוא: בשנה הראשונה סברו שרק הפרושים היו בסכנה, ואין זה אלא נס־יחידים, ובכגון דא חייבים בהלל רק בשעת־הנס, ואין מקום לקובעו לדורות. אלא שהפרושים עמדו "ונהגו מעצמן לעשות שמחה ומשתה וי"ט" גם בשנים הבאות, והיה זה רק בתורת מנהג, ואולי כחיוב מדרבנן. [ולדעת החת"ס שבעלי־הנס ואפילו כשהם יחידים חייבים לקובעו לדורות, יתפרש מעשה־הפרושים לא כמנהג בעלמא, אלא כחיוב מדאי, ולא היו צריכים לחכות כלל לתקנת ב"ד מיוחדת, דכיון שנסי־הצלתם היה ברור להם, כתורה עשו בקיימם לשנים הבאות משתה ושמחה וי"ט].

ברם, אח"כ ראו "שכלם היו בספק" כלומר שסכנת ההשמדה היתה על כולם, והיה כאן נס של כל ישראל — ומשהאיר הקב"ה עיניהם למצוא סמך בתורה לכתובת המגילה ומקראה — קבעו את הדבר בכל ישראל לדורות [שהרי לכולי עלמא לא היה מקום לקובעה לדורות בכל ישראל כל זמן שלא נתברר שהנס קרה לכלם].

אלא שהפרושים הפריזו על המדה בשעתם וקבעו את היום כיו"ט דאו' עם איסור מלאכה, ולזה לא הסכים מרדכי ובית־דינו. ועם חיזוק הציווי גם על המוקפין לעשות יום משתה ושמחה לכל ישראל, נוסף להם טעם מיוחד שלא לקבוע איסור־מלאכה: "ואמנם לא שיעשו יו"ט כי עוברים בבל תוסיף, כי אלה מועדי ד' ולא אחרים" [הר"ש אלקבץ במנות הלוי בשם הר"י גאקון, על הפסוק על כן היהודים (דפוס למברג, עמ' ר"ח); וכיון לדעתו הר"י הלוי בדורות הראשונים, תקופת המקרא, עמ' 263; ודלא כמהר"ץ חיות בחי' מגילה דף י"ד, א, על רש"י ד"ה חוץ ממקרא מגילה וכו' שמרדכי ואסתר רצו באיסור מלאכה ורק העם לא קיבל על עצמו עיי"ש].

והעורך הרב ישראלי שליט"א — בהערותיו ב"התורה והמדינה" ב', עמ' ק"ו — רצה להביא ראיה מדברי רמב"ן אלו לשיטת הנצי"ב, שחיוב הלל לכל ישראל הוא רק בשעת הנס ולא לדורות.

ואמנם, גם אם נאמר שהרמב"ן יאמר כך גם בנס של כל ישראל — דבר שאינו מפורש בדבריו כלל, שהרי מתחלה סברו כלם שהיה זה רק נס של פרושים ודינם כיחידים — גם אז אין דעתו סותרת את דברי החת"ס. שהרי כבר ביארנו שהחת"ס

מבסס דעתו על הבה"ג הסובר שהלל של נס הוא מדאוי, ולא על הרמב"ם ורמב"ן דס"ל שהלל-של-נס הוא מדרבנן, [דרך בהלל של מועדים סובר הרמב"ן דמדאוי הוא, אבל הלל של חנוכה אף הרמב"ן מודה דמדבריהם הוא כמפורש בהשגותיו לספר המצוות שורש א' אות ז']. ובאמת לשיטת הרמב"ן יש מקום לחלק בין שעת-הנס ובין לדורות, מה שאין כן לבעל הלכות גדולות.

ברם, עתה שזכינו לדבריו של הגאון בעל "צפנת-פנח", אפשר לומר שעד כאן לא שמענו מדברי הרמב"ן שאין חיוב לקבוע נס לדורות אלא לגבי נס-יחידים — שהרי לפרוים לא היתה תורת כלל-ישראל — אבל בנס של כל ישראל אף הרמב"ן מודה שדינו להקבע לדורות וכמבואר בדבריו שקבעו ימי-הפורים לדורות על כל ישראל לאחר שנתברר להם שכולם היו בסכנה.

ועל פי דברי ה"צפנת פנח" מתבאר בררוחא הסברא שכתבנו ב"התורה והמדינה" ב, עמ' ק"ה, שהיקף הנס ותוקפו לא היה ידוע מתחלה לחכמים, והיו צריכים מרדכי ואסתר להעמידם על האמת, וזוהי ששלחה אסתר לחכמים "קבעוני לדורות" כלומר: אל תחשבו את הנס כנס-יחידים שאינו נקבע לדורות באמירת הלל או במגילה במקום הלל, אלא הווי יודעין שנס-כל-ישראל הוא, ועל כן — "קבעוני לדורות".

[אלא שבסברא זו כתבנו שם לדחות הוכחת הנצי"ב מהא דשלחה אסתר לחכמים "קבעוני לדורות" — ודברים אלו טעות הם בידי, — אעפ"י שהסברא נכונה היא — דהוכחת הנצי"ב איננה ממה ששלחה אסתר ובקשה, אלא ממה שלא סמכו חכמים על הק"ו וחפשו רמו בתורה, ולגבי הוכחה זו אין סברא זו משנה כלום, דאחרי שהוכיחה להם שהנס הוא נס של כל ישראל, הרי היו יכולים כבר להסתמך על הק"ו, ומ"ט לא סמכו עלי' ובקשו רמו במקרא].

ד

על מה שכתבנו ב"התורה והמדינה" ב, עמ' ק"ה, ש"עובדת ההצלה של כל ישראל ממות לחיים — דבר זה עצמו לא היה ברור מקודם לחכמים, שהרי כך אומר הרמב"ן שגודל הנס לא היה ידוע בתחלה", העיר העורך הרב ישראלי שליט"א שמדברי הרמב"ן יוצא "שבשנה הראשונה שאירע הנס עשו כלם, בין פרוים בין מוקפים, וזה היה בהסכמת סנהדרין — הרי שתקפו של הנס שהוא ממות לחיים, לקביעות החג בשנה שאירע בה הנס, בזה לא היה פקפוק, וזה גם פשוט ומובן שאיך יתכן שהסנהדרין שמרדכי היה מהם לא ידעו ממה נצולו, ואם לא ידעו היתה אסתר יכולה להסביר להם את זה".

והנה, לדבריו שענין ההצלה ממות לחיים היה ידוע כבר בשנה הראשונה, מאי האי דקמן בדברי הרמב"ן שהמוקפין לא עשו כלום בשנים הבאות, לפי שלא היה הנס גדול כפרוים" — וכי מה נחוץ יותר מהצלה ממות לחיים?! ואם ידעו באמת טיב הגזרה שרחפה על ראשם, במה ראו את עצמם מוקפין פחות בסכנה מהפרוים אשר ידעו שהם "בספק סכנה גדולה"?

ואם אמנם למעשה הרגישו הפרוים במצב יותר מהמוקפין וניסם היה גדול יותר בגילוי הממשי, וכמו שכתב התשב"ץ בתשובותיו ח"ג סי' רצ"ו: "וביום י"ג

עלו עליהם [על ערי הפרזי] אויביהם ככל אשר צוה המן, והם נלחמו בהם ונעשה להם נס והרגו אותם וכו', אבל היושבים בערים בצורות לא נלחמו באויביהם, כי היו בתוך חומותם". ברם, להלכה מה הבדל היה ביניהם, שהרי ידעו שגם עליהם נגזרה גזירת כליה?

אלא שהדבר ברור, שהצבור הרחב לא ידע כלל מטיב הגזירה והסכנה, מצדם הרשמי והמאושר בידי המן על פי אחשורוש. ואם גם נסתננו דברים ושמועות כי יד הממשלה המלך באמצע — אף אז לא ידעו עד היכן הדברים מגיעים, שהרי מטעמים מדיניים לא היה בידי מרדכי ואסתר לפרסם דברים כהויתם, הגע בעצמך, וכי אפשר היה להודיע עובדא כצורתה בפסוק כצורתו — „ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך” [ואף כשנכתבו הדברים במגילה ניתנו להתבאר בפנים אחרות — עי' יוסף לקח].

דבר נאה ומתקבל נאמר בזה מפי הגאון ר' אלעזר משה הורוויץ ז"ל מפינסק: לדעת האבן עזרא (אסתר ח, ח). כתבו באגרות הראשונות שנשלחו על ידי מרדכי שהמלך נתן ליהודים להרוג את אויביהם, והמן הוא שהפך את הדברים — עיין שם. ומוסיף הגאון הנ"ל כי היהודים חשבו שבאמת כן היו הדברים ולא היה כלל נס בדבר („תבונה" להגר"י סלנטר, חוברת א', עמ' כ"ד). ועי' יוסף לקח על הפסוק, על כן קראו לימים האלה פורים, ועל הפסוק ותכתוב אסתר המלכה וכו'.

אלא אף אם נאמר שנבונני-דבר ידעו שהדברים אינם כפשוטם, ורמזו רמזו להם ונרמזו — תקפו של נס ודאי לא היה ידוע להם, ויתכן שאפילו הפרזים לא ידעו כח תוקף הגזרה, ורק למעשה היה ידוע שהפרזים נאלצו להלחם ולעמוד על נפשם, ועזרם ד', ואילו המוקפין גם להלחם לא הוצרכו. ומה שכלם עשו יום נוח ומשתה ושמחה בשנה הראשונה, זה אינו מוכיח כלל שידעו גודל הנס והיקפו, ומצינו בנביאים שכל העם שמח בישועות שנעשו גם אם הללו לא הקיפו את העם כולו.

והנה מקום מושב הסנהדרין היה כבר אז בארץ ישראל (תשב"ץ, ח"ג סי' רצ"ז), ויתכן שמן הטעמים האמורים, לא היו ידועים גם להם פרטי הדברים. ועי' בחידושי הר"ש, מגילה דף ז', א, בתחלה קבעה בשושן וכו' שאף לדבריו היה מקום לספקות ביחס להיקף הנס על כל היהודים. וראה מה שכתב במנות הלוי (דפוס למברג, עמ' רי"ט) על הפסוק לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית: „כי ודאי האריכו בכתבם בכל פרטי הנסים יותר ממה שכתוב במגילה” והיה צורך ב„ספור תוקף הנס, כדי שיקבעה לדורות”.

והמגילה ברמז נכתבה, ורק חז"ל גילו לנו בדרשותיהם מרשעתו של אחשורוש (עי' רסיסי לילה להגר"צ הכהן ז"ל מלובלין, עמ' ס"ב, ב).

ולחנם השיג מהר"ש אלקבץ במנות הלוי עמ' קי"ב, ב, על כמה פרשנים קדמונים שפרשו פרושים בזכותו של אחשורוש, עיי"ש, שזה בניגוד לדעת חז"ל. כי באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים, והפרשנים פירשו לפי הצד הנגלה שבמגילה, ואמנם לכך נתכונה הכתיבה ברוה"ק שבצד הנגלה אפשר יהיה לפרש הדברים כאילו בשבחו של אחשורוש. ולמה נקרא שמה מגילת אסתר, שהיא מגילת ההסתרה, מגלה בסתר וברמז מה שהיא מכסה בגלוי ובמפורש.

והנה הגאון בעל „צפנת פענח“ כתב שם: „בנס של כל ישראל תקנו לומר [הלל] לעולם ביום שהיה בו הנס, והבהג ס"ל דזה מן התורה, — וביחיד רק לומר בשעה שהיה הנס, ועי' תוס' סוכה מ"ד, ב, ופסחים קי"ז, א, דמבואר דגם יחיד אומר הלל על הנס“.

ומשמעות לשונו שגם יחיד חייב לומר הלל על ניסו בשעת הנס, ולפי"ז יש מקום גם לברכה, אולם הדבר צריך עיון, דכיון שעיקרה של תקנת נביאים לא היתה אלא בכל ישראל מה לו ליחיד ולתקנה זו ואפילו בשעת הנס, ולעולם יחיד אינו חייב לאומרו כלל וברכתו לבטלה היא.

ומדברי התוס' בסוכה מ"ד, ב, ד"ה כאן וכו', שרמז עליהם שמענו בעיקר רק את הרישא, דהיינו שיש חיוב בגאולת כל ישראל לומר הלל לעולם, אבל שיש חיוב על היחיד לומר הלל בשעת הנס — זו לא שמענו, עיין שם, ולא עוד אלא שבפרוש הביאו שם פי' ר"ח דיחיד לא יתחיל בברכה, וקשה לומר שרק זעת ר"ח היא זאת ולהו לא ס"ל. עיין שם.

ומה שרמז לעי' בפסחים קי"ז, א, דומה שכוונתו היא לדברי ר' עקיבא שאמר שהלל זה חנניה מישאל ועזריה אמרוהו, ולמדנו אפוא מכאן שדין הוא גם על היחידים שיאמרו הלל על ניסם בשעת הנס. אולם גם ראייה זו אפשר לדחותה. דשאני חנניה מישאל ועזריה שלא היה דינם כיחידים, שכן היה שם קידוש השם שנגע לכלל ישראל (עי' ברכות נ"ז, ב, דרש רב המנונא הרואה כבשן האש של חמור' אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו, ורב אשי ברוך כך מדעתו; ועי' מדרש תהלים פי' קי"ז בזכות חמור'ע. ואדרבה צ"ע מ"ט לא נקבע זכר המאורע לדורות, וכמו שיש לשאול להך מ"ד שהלל יהושע אמרו בשעה שכבש מלכי כנען). והנצי"ב ז"ל כתב דחמור'ע לא אמרו בתורת חובה (העמק שאלה שאילתא כ"ו, הערה מכתב-יד קדשו, במהדורות-ירושלים תש"ח), ולפי"ז אין לנו ראייה ליחידים בעלמא שצריכים לומר הלל כלל וכלל ואפילו בשעת הנס.

ובהצלח הרמב"ם בעלותו מן היס בעכו (ספר חרדים, מצות התשובה פרק ג'), לא מצינו כלל שקרא את ההלל. וכבר עמד על זה מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל, ח"ב סי' י"א.

ולעיל הבאנו דעת המאירי בפסחים, דהיחיד רשאי לומר הלל על ניסו — אבל חייב לא קאמר.

ברם אפשר להסביר דעתו על פי סברא, ולא מטעמיה, והיינו שמקור הלל של יחיד על הנס איננו בתקנת הנביאים אלא בשירה שעל היין בקרבן-תודה, דכיון שעיקרו של הלל דאו', הרי הוא כמפורש בראשונים, בשעת הקרבן (ספר האשכול, ח"א, עמ' 142, בשם רב נטרונאי גאון), והנה יחיד שנעשה לו נס, היה חייב להקריב קרבן-תודה, והותר לו לומר הלל, שירה על היין, בנסכים על קרבנו ועל זבח תודת שלמיו, כלשון הרמב"ם בסוף פרק ג' ממעשה הקרבנות: „ויראה לי שאינו מתודה על השלמים אבל אומר דברי שבח“ וכלשון רש"י בתהלים כ"ו, ז': לשמיע קול תודה ולספר כל נפלאותיך — זה הלל, ומקורו במדרש תהלים שם. ולכן גם בזמן שאין ביהמ"ק קיים, אומר הלל על ניסו ומברך עליו.

ומכאן בארה, לבאר ולהבין דבר חד מקמאי, הסמ"ק, שמנה מצות הלל כמצוה

דא' וכתב: להלל בזמנים קבועים דכתיב והוא תהלתך, ואמרו רבותינו בארץ ישראל י"ח יום ולילה אחד ובגולה כ"א יום ושתי לילות, וכן מי שאירע לו נס — צריך לברך בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות (סמ"ק, סי' קמ"ו).

ודבריו תמוהים לכאורה, שהשוה דין הלל שעיקרו שבח ולכן הוא לדורות, לדין ברכת הודאה שאינה אלא לשעתה, והיה לו להשוותו לברכת־הנס. אולם נראה דהיא גופא קמ"ל, דבאמת דין הלל כולל שבח והודאה גם יחד, אלא שמשונה דין רבים מדין יחיד, דהודאת־יחיד חיובה אינו אלא לשעתה ואילו הודאת־רבים חיובה לדורות.

והשתא מובן גם לשונו של הרמב"ם בהלכות חנוכה — שהבאנו לעיל — „ולהוסיף בשבת הא"ל ובהודאה לר", שכלל שבח והודאה יחד, דהן אמנם חילוק יש ביניהם ביחיד, וכמו שכתבנו שם, אבל ברבים אין להפריד ביניהם ותרוויהו דינם לדורות.

אלא שלסמ"ק דין זה ברבים מדא' הוא, שהרי מנאו כמצות־עשה, ואילו לרמב"ם מדרבנן ומתקנת הנביאים.

וכאן מקום לברר מה מקור הברייתא דאין אומרים שירה על נס שבחור"ל, והיכא רמיזא באורייתא?

ונראה דכל דתקון רבנן כעין דא' תקון, וכיון ששנינו בקידושין ל"ז, ב, וזבחים קי"א, א, ובספרי זוטא פ' שלח, שבפרשת נסכים נאמר כי תבואו אל הארץ וגו' כלומר שאין דין נסכים בבמה שבחור"ל. הרי כיון שאין אומרים שירה אלא על היין, ממילא אין דין־שירה בחור"ל בקרבן, והשוו דין שירה־של־נס — שעיקרה בתקנת נביאים — לשירה־של־קרבן.

אולם אפשר להסביר הדבר באופן יותר מרווח, והוא שכבר תמה המגן אברהם בריש סי' תקע"ו מ"ט אין חצוצרות נוהגות בתענית צבור ותי' הקרבן נתנאל בתענית פ"ג, א, אות ל' וכן בנתיב חיים באו"ח שם, דבחצוצרות נאמר בארצכם (וכיון בזה לדעת הרמב"ן בלקוטות תענית י"ד).

והשתא ניחא, דהרי לדעת רבנו תם נסמכה תקנת הנביאים לקבוע הלל לקרא ד"והרעותם בחצוצרות", וכיון דבאותו פסוק נאמר בארצכם, ממילא למדנו שאין אומרים שירה על נס שבחור"ל.

אלא שיש לעיין בטעמו של ר"נ דס"ל דכיון שגלו חזרו להכשרן הראשון, ושמא משום שלדעתו הדבר תלוי אז ברוב ישראל באשר הם שם, וצ"ע.

י

ומדברי הגאון בעל „צפנת פענח" יש ללמוד לכאורה דנסייחיד אינו ראוי להזכר לדורות, וסגי לי' בשבח והודיה בשעת הנס. אולם דא ליתא, דעד כאן לא קאמר אלא ביחס להלל, שכן לא היתה תקנת נביאים אלא בגאולת כל ישראל, אבל שמחה יכולה לנהוג לדורות אפילו בנסייחיד, וכדרך ש„עמדו פרזים ונהגו מעצמן", וכמו שנהג הרמב"ם בעלותו מן הים והנהיג את ביתו ודורותיו אחריו, וכן נהג והנהיג בעל תוספות יו"ט (עי' מגילת איבה, ווילנא תר"ם, עמ' 28)

וטעמא דמילתא, כיון שבעצם זכרון מאורע של נס מצינו שאין חילוק בין יחיד לצבור, ולא רק שלמדנו דין ברכת־יחיד על ניסו מיתרו שברך על נס־כל־ישראל

אלא שהלכה פסוקה היא שאפילו יוצאי יריכו של אותו יחיד מברכין על ניסו.
משמע שגם נסייחיד ראוי להקבע לדורותיו של אותו יחיד, ורק דין הלל אין
בו כאמור.

ונראה שאעפ"י שהקפידו על אמירת הלל שלא לצורך ואפילו בלי ברכה
(כנראה מהטעם האמור בשבת קי"ח, ב'), והרמב"ם שפסק שהלל של ראש חודש
אין מברכין עליו, לא התיר בכ"ז ליחיד לאומרו כלל (הל' חנוכה פ"ג הל' ז'),
הרי כיון שבעיקרו גם נסייחיד ראוי להקבע לדורות, לכן התיר המאירי ליחיד
לאומרו בלי ברכה ביום שחל בו ניסו בכל שנה ושנה.

ומן הסברא נראה להוסיף ולומר דכשם שנהגו להתענות ביום שמת בו אביו
(גדרים יב, א) בכל שנה ושנה משום דריע מזליה (ש"ך יו"ד סי' ת"ב סק"י), כך
ראוי לו לאדם לשמוח ולשבח לד' ביום שאירע לו נס, משום דבריא מזליה.
ולדעת החת"ס שלא רק רשאי אלא חיוב נמי איכא יש להוסיף מקור־ברוך
מדברי רבינו יונה (שערי תשובה, שער ג', יז), שמנה כמצות־עשה מיוחדת, וזכרת
את כל הדרך", שהיא מצות זכירת־חסדיד'.

ובספר חרדים פרק ב' סי' כ"ג הביא דעת ר' יונה בהרחב הביאור והוסיף:
כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד לכלל ישראל —
וכן חייב כל אחד מישראל לזכור החסדים שגמלו ד' יתברך וכו'.